En slutlig reglering av stadfästa förlikningar?

Av juristen Erik Bogegård[1]

I NJA 2017 s. 659 utvecklar HD sitt resonemang från NJA 2017 s. 94 om hur stadfästa förlikningar ska tolkas. I denna artikel diskuteras HD:s resonemang i domen. Frågan som ställs är hur stadfästa förlikningar egentligen ska tolkas — om det över huvud taget går att ge ett enhetligt svar på det.

1 Inledning

Den 12 juli 2017 avgjorde HD ett mål som sedermera fick beteckningen NJA 2017 s. 659. Avgörandet har, enligt HD:s relativt nya praxis att på sin hemsida namnge avgöranden, fått titeln *Den slutliga regleringen*. Titeln anknyter till ett av föremålen för tvisten — ett så kallat supplerande moment i en stadfäst förlikning i vilket angavs att parternas samtliga mellanhavanden med anledning av tvisten i målet var slutligt reglerade. Titeln på avgörandet skulle emellertid kunna ges en annan tolkning, nämligen att HD med rättsfallet har avsett att slutligt reglera frågan om hur stadfästa förlikningar ska tolkas. Domen måste då ses i ljuset av HD:s dom från den 22 februari samma år, NJA 2017 s. 94, där HD, tämligen kategoriskt, hävdar att stadfästa förlikningar är domar och därmed ska tolkas objektivt. HD markerar i NJA 2017 s. 659 att NJA 2017 s. 94 endast rörde specialfallet verkställighet, inte tolkning av stadfästa förlikningar i allmänhet. NJA 2017 s. 94 var inte någon slutgiltig reglering — bara ett fragment av helheten. Den slutliga regleringen kommer i stället i och med NJA 2017 s. 659.

Har HD då i NJA 2017 s. 659 lyckats att slutligt reglera frågan om hur stadfästa förlikningar ska tolkas? Vad är i så fall innehållet i denna slutliga reglering? Dessa frågor är föremål diskussion i denna kommentar. Som kommer att framgå av den fortsatta framställningen är HD:s avgörande fyllt av inneboende otydligheter och till synes motstridiga uttalanden. En väsentlig del av denna kommentar kommer därför ägnas åt att utreda vad avgörandet egentligen innebär. En tolkning av domen helt enkelt.

2 Rättslig kontext

2.1 Stadfästa förlikningar som domar

Innan vi kommer in på HD:s avgörande i NJA 2017 s. 659 kan det vara på sin plats med en kort genomgång av den rättsliga kontext vi befinner oss i då vi diskuterar stadfästa förlikningar.

[1] Denna artikel är en bearbetad version av en uppsats skriven för professor Joel Samuelsson inom ramen för fördjupningskursen Avtalstolkning — teori och praktik vid Uppsala universitet.

I dispositiva tvistemål har parterna alltid möjligheten att avsluta den fortsatta handläggningen i domstol och i stället avtala om en förlikning. Det har hävdats att ungefär sextio procent av de dispositiva tvistemålen slutar med att parterna förliks.[2] Det vanliga är att käranden, efter att förlikning har träffats, återkallar sin talan och att målet därefter skrivs av.[3] Parterna kan även, enligt 17 kap. 6 § RB, begära att domstolen genom en dom stadfäster förlikningen. Parternas förlikning får då formen av en dom och därmed andra rättsverkningar än ett vanligt avtal. Exempelvis är en stadfäst förlikning, om den innehåller en förpliktelse för endera parten att prestera, exigibel på samma sätt som en lagakraftvunnen dom.[4] En annan viktig skillnad mot ett vanligt avtal är att en stadfäst förlikning har rättskraft.[5] En stadfäst förlikning utgör alltså exempelvis rättegångshinder mot att samma sak på nytt upptas till prövning, enligt 17 kap. 11 § RB.

Det som rätten har att stadfästa, vid yrkande om stadfästning, är den förlikning som parterna träffat. Rättens möjlighet att påverka förlikningen är i princip begränsat till en formell kontroll av om det föreligger några hinder mot att förlikningen stadfästs, exempelvis att målet inte är dispositivt.[6] Utöver denna formella kontroll har hävdats att domstolen har en skyldighet att genom materiell processledning verka för att förlikningen blir klart utformad samt att uppmärksamma parterna på eventuella avtalsrättsliga ogiltighetsgrunder som kan vara för handen.[7] Härutöver har rätten ingen möjlighet att vägra stadfästning eller jämka förlikningen för att man exempelvis anser att resultatet är obilligt eller att förlikningen strider mot materiell rätt.[8] I praktiken innebär en stadfästning därmed att rätten meddelar en dom som har formulerats av parterna själva.

I 17 kap. 6 § RB sägs det att förlikas parterna om det, varom tvistas, och begära de, att rätten stadfäster förlikningen skall det ske genom dom. Vid en strikt läsning av paragrafen kan tyckas att rätten är förhindrad att stadfästa förlikningar om annat än just *det varom parterna tvistar*. Rätten skulle alltså vara hindrad att stadfästa en förlikning som rör annat än den sak som varit föremål för talan — så kallade *supplerande moment*.[9] I praxis har HD dock godtagit stadfästa förlikningar som innehåller supplerande moment.[10] Starka ändamålsskäl kan anges för

[2] SOU 2007:26, Alternativ tvistlösning, s. 107.
[3] Fitger, P., m.fl., Rättegångsbalken (5 december 2017, Zeteo), kommentaren till 17 kap. 6 §.
[4] Ekelöf, P. O., Rättegång V, 8:e uppl., Norstedts 2011, s. 75 f.
[5] Fitger, Rättegångsbalken, kommentaren till 17 kap. 6 §.
[6] Fitger, Rättegångsbalken, kommentaren till 17 kap. 6 §.
[7] Ekelöf, Rättegång V, s. 76.
[8] SOU 2007:26, s. 76 f.
[9] Jämför 13 kap. 3 § och 17 kap. 11 § RB.
[10] Det fall som i doktrin främst anges som stöd för denna slutsats är NJA 1957 s. 470. En fråga i fallet var om 17 kap. 6 § RB hindrade att rätten, i en tvist om arvskifte, stadfäste ett förlikningsvillkor där den ena parten ”förklarar sig icke hava någon fordran å skadestånd eller annat” mot den andra parten. HD besvarade frågan nekande. Man kan dock fråga sig om HD i fallet såg förlikningsvillkoret som ett tillåtet

en sådan tillämpning av 17 kap. 6 § RB. Det är fullt tänkbart att parterna endast är beredda att förlikas om även andra mellanhavanden som är, eller i framtiden kan bli, föremål för tvist slutligt regleras genom förlikningen. Att då neka parter som vill reglera även andra förhållanden genom förlikningen möjligheten att stadfästa denna måste antas verka negativt på parternas förlikningsvilja.[11]

I praxis har vidare supplerande moment i stadfästa förlikningar tillerkänts rättskraft.[12] Ekelöf menar att man kan utgå ifrån att supplerande moment även är exigibla, även om just den frågan aldrig har prövats av HD.[13]

2.2 Stadfästa förlikningar som avtal

En stadfäst förlikning är, som jag beskrev i föregående avsnitt, en dom och skiljer sig därmed på flera sätt från ett vanligt förlikningsavtal. Trots detta är stadfästa förlikningar samtidigt avtal. En förutsättning för att domstolen ska kunna stadfästa en förlikning är ju att parterna först har förlikts. Denna förlikning kan vara både muntlig och skriftlig men förutsätter att parterna är eniga. Därmed ingår parterna, per definition, även ett avtal då de begär att rätten ska stadfästa en förlikning — med andra ord bör det definitionsmässigt finnas två överensstämmande viljeförklaringar från parterna att avsluta tvisten genom en viss uppgörelse — och därmed ett avtal med samma innehåll.[14] Detta avtal upphör inte att existera bara för att förlikningen stadfästs.

Det kanske tydligaste uttrycket för det bakomliggande avtalet i stadfästa förlikningar är att det är möjligt att på avtalsrättslig grund föra ogiltighetstalan mot en stadfäst förlikning.[15] Detta är inte möjligt att göra med andra typer av domar. Om inte avtalet som ligger till grund för den stadfästa förlikningen är giltigt så är tydligen inte heller den stadfästa förlikningen giltig. Stadfästelsedomen är, så att säga, beroende av det bakomliggande avtalet.

2.3 Stadfästa förlikningar som både domar och avtal

Ett sätt att se på det ovan anförda är att varje stadfäst förlikning har två sidor, en domssida och en avtalssida, där domssidan är beroende av avtalssidan men inte tvärtom. Man kan fråga sig vad det är för vits med att skilja på dessa sidor. Både ”domen” och ”avtalet” kommer ju regelmässigt ha samma avfattning. Om stadfästelsedomen exempelvis anger

supplerande moment — eller om man tolkningsvis kom fram till att villkoret var en del av det varom parterna tvistade och därmed inte utgjorde något supplerande moment över huvud taget. I NJA 2003 C 48 och senare praxis säger dock HD uttryckligen att supplerande moment kan vara föremål för stadfästa förlikningar. Frågan får därmed idag sägas vara definitivt avgjord av HD.

[11] Se Ekelöf, Rättegång V, s. 77 f. och Westberg, P., Civilrättsskipning, 2:a uppl., Norstedts 2013, s. 411.

[12] NJA 2003 C 48.

[13] Ekelöf, Rättegång V, s. 77.

[14] Se Adlercreutz, A. och Gorton, L., Avtalsrätt I, 13:e uppl., Juristförlaget i Lund 2011, s. 53 ff.

[15] Se NJA 1975 s. 507 och Ekelöf, Rättegång V, s. 76 f.

att den ena parten ska betala en summa pengar till den andra parten så kan det framstå som en omväg att resonera kring huruvida det samtidigt finns en på avtal grundad fordran. Man har ju genom stadfästelsedomen en rättskraftig och exigibel fullgörelsedom att luta sig mot.

Skillnaden mellan de båda sidorna av den stadfästa förlikningen blir dock relevant när innehållet i förlikningen i någon bemärkelse är oklart och måste fastställas — med andra ord när den stadfästa förlikningen måste tolkas. Det har i doktrin och praxis hävdats att stadfästa förlikningar är domar och ska tolkas objektivt.[16] Denna syn på tolkningen av stadfästa förlikningar kommer problematiseras nedan — men för nu kan vi säga att det ligger till på det sättet. Det framstår då som märkligt om samma objektiva metod skulle gälla även för en stadfäst förliknings avtalssida. Det bakomliggande avtalet kan trots allt betraktas som ett avtal som vilket som helst och avtalet är inte beroende av att det stadfästs genom dom för att ha avtalsverkan. Är det inte då rimligt att anta att avtalssidan av en stadfäst förlikning ska tolkas enligt sedvanliga tolkningsregler? Under sådana förutsättningar är det möjligt att en stadfäst förlikning får olika innebörd på avtals- respektive domssidan och att vissa rättsföljder av förlikningen endast är obligationsrättsliga medan andra är processuella.[17]

3 NJA 2017 s. 659

3.1 Bakgrund

Bakgrunden till NJA 2017 s. 659 var att JF och AL (”Köparna”) hade förvärvat en fastighet av GM och MM (”Säljarna”). Köparna väckte senare talan mot Säljarna och yrkade på prisavdrag på grund av fel i den förvärvade fastigheten. Under förhandlingarna träffade parterna en förlikning. Förlikningen stadfästes av tingsrätten. I den stadfästa förlikningen angavs bland annat att Säljarna skulle betala en viss angiven summa till Köparna samt det supplerande momentet att ”[g]enom denna förlikning är parternas samtliga mellanhavanden med anledning av tvisten i målet slutligt reglerade”.

Senare väckte Säljarna talan mot Köparna och yrkade att rätten skulle förpliktiga Köparna att betala en högre köpeskilling än den som angivits i köpehandlingarna. Som grund angav Säljarna att Köparna felaktigt hade kommit att bli lagfarna ägare till fler fastigheter än vad som hade varit avsett vid köpet. Rätten skulle därför justera köpeskillingen uppåt. Köparna yrkade att rätten skulle avvisa Säljarnas talan och angav att saken, genom den stadfästa förlikningen, redan var rättskraftigt avgjord — i första hand genom själva den stadfästa förlikningen och i andra hand genom det supplerande momentet.

[16] Se Ekelöf, Rättegång V, s. 76, Westberg, P., Tolkning och verkställighet av en dom som bara stadfäster delar av en förlikningsuppgörelse, JT 2003–04, s. 859 ff., s. 871 ff., samt NJA 2017 s. 94.

[17] Slutsatserna i detta stycke har stöd i HD:s domskäl i NJA 2017 s. 659 p. 15. Se även Maunsbach, L., Verkan av processuella överenskommelser mellan kommersiella parter, JT 2015–16, s. 798 ff., s. 799, där författaren talar om skillnaderna mellan ett avtals processuella och kommersiella verkningar.

3.2 Underinstanser och föredraganden i Högsta domstolen

Ystads tingsrätt ogillade Köparnas avvisningsyrkande. Tingsrätten motiverade sitt beslut med att frågorna om prisavdrag och köpeskilling rörde olika rättsföljder, ersättning för fel respektive ersättning för att fastighetsförvärvet kom att omfatta fler fastigheter, och därmed inte avsåg samma sak. Tingsrätten tog till synes aldrig ställning till frågan om det supplerande momentet.

Köparna överklagade tingsrättens beslut till Hovrätten över Skåne och Blekinge. Hovrätten beslutade att bifalla Köparnas avvisningsyrkande och anförde, till skillnad från tingsrätten, att frågan om prisavdrag och köpeskilling rörde samma sak. Avgörande för hovrättens slutsats tycks ha varit att man menade att Säljarna redan i den första tvisten hade kunnat framställa invändningarna om köpeskilling. Inte heller hovrätten tog särskilt upp det supplerande momentet i sitt beslut.

Säljarna överklagade hovrättens beslut till HD som beviljade prövningstillstånd. Föredraganden i HD anförde, under hänvisning till NJA 2017 s. 94, att stadfästa förlikningar ska tolkas objektivt. Föredraganden framhöll vidare att klausuler så som det i målet aktuella supplerande momentet ”inte i sig själva kan ha någon inverkan på rättskraften, utan att det måste finnas ytterligare tolkningsdata i domslutet, eller i domen i övrigt, till stöd för att förlikningen objektivt sett ska anses omfatta ett visst supplerande moment”. Föredraganden menade vidare att målen inte rörde samma sak samt att det supplerande momentet inte utgjorde rättegångshinder för den nya talan. Föredraganden anförde därför att tingsrättens beslut skulle fastställas.

3.3 Högsta domstolen

HD konstaterar först i sina domskäl att frågan om köpeskilling inte rör samma sak som i den tidigare tvisten om prisavdrag och att avvisningsyrkandet därför inte kan bifallas på den grunden. HD motiverar sitt ställningstagande i denna del genom att konstatera att ”[d]en lagakraftvunna domen avser inte storleken av köpeskillingen utan ger Köparna rätt till ett visst prisavdrag. Även om den lagakraftvunna domen har betydelse för köpeskillingens slutliga storlek är denna med domen inte avgjord”.

Inte heller det faktum att Säljarna eventuellt hade kunnat göra gällande anspråk om köpeskilling i den första tvisten anser HD vara tillräckligt för att bifalla avvisningsyrkandet. HD yttrar i denna del att ”[d]et finns ett samband mellan dessa anspråk. Omständigheterna är emellertid inte sådana att anspråket på ytterligare köpeskilling kan anses utgöra eller böra likställas med en invändning mot betalningsskyldigheten avseende anspråket på prisavdrag”.

Efter att ha konstaterat att målen inte rör samma sak går HD över på frågan om det supplerande momentet i den stadfästa förlikningen innebär att frågan om köpeskilling ska täckas av den stadfästa förlik-

ningens rättskraft. HD yttrar att ”[o]mfattningen av den negativa rättskraften bestäms då inte av den förlikta processens ram (dvs. saken i det målet) utan av hur parterna har definierat den fråga som regleras genom momentet”. HD skriver därefter att rättegångshinder på grund av supplerande moment i en stadfäst förlikning bör föreligga ”endast om det genom vad som framgår av domen står klart att den sak som käranden för talan om har förlikts genom momentet”.

Därefter påminner HD, i ett uttalande som får klassificeras som *obiter dicta*, om den stadfästa förlikningens avtalssida. HD skriver att ”[o]m ett supplerande moment inte medför rättegångshinder kan det likväl ha avtalsverkan. Innebörden av villkoret får då bestämmas i ordinär ordning genom en materiell prövning enligt allmänna avtalsrättsliga principer”.

Slutligen konstaterar HD, utan någon närmare diskussion, att det inte står klart att parterna genom det supplerande momentet har förlikts angående frågan om köpeskilling. Säljarnas nya talan omfattades därför inte av den stadfästa förlikningens negativa rättskraft. HD fastställer därmed, med ändring av hovrättens beslut, tingsrättens beslut att ogilla avvisningsyrkandet.

3.4 En tolkning av HD:s dom

Vad säger då HD:s avgörande i NJA 2017 s. 659 om hur rättskraften av supplerande moment ska fastställas — och om tolkningen av stadfästa förlikningar generellt? I denna del försöker jag tolka HD:s avgörande och dess, till synes, motstridiga påståenden. Det är framförallt två centrala citat om tolkningen av supplerande moment i domen som kommenteras. Nämligen:

> Omfattningen av den negativa rättskraften bestäms då [vid supplerande moment, min anm.] inte av den förlikta processens ram (dvs. saken i det målet) utan av hur parterna har definierat den fråga som regleras genom momentet (HD:s domskäl p. 13).

-och-

> Ett supplerande moments rätta innebörd kan alltså komma upp som en fråga om rättegångshinder. Ett sådant hinder bör då föreligga endast om det genom vad som framgår av domen står klart att den sak som käranden för talan om har förlikts genom momentet (HD:s domskäl p. 14).

Det första uttalandet får förstås som att då rättskraftens omfattning gällande supplerande moment ska fastställas är det, till skillnad från moment i en stadfäst förlikning som inte är supplerande, inte fråga om att enligt processrättsliga principer fastställa vad saken rör. Det ska i stället göras en tolkning av det supplerande momentet. Denna tolkning ska göras med utgångspunkt i hur parterna utformat den stadfästa förlikningen. Tolkningsoperationen tycks alltså, då vi bara beaktar detta citat, vara partsinriktad. Det är hur parterna har valt att utforma

en klausul som är relevant — inte vad klausuler av den typen normalt sett betyder.

Hur hänger detta första uttalande ihop med det andra, att ett supplerande moment endast ska utgöra rättegångshinder för en annan talan om det ”genom vad som framgår av domen står klart att den sak som käranden för talan om har förlikts genom momentet”? Detta andra citat tycks vara det som HD själva har ansett varit det centrala i domen — kanske rent av själva prejudikatet — eftersom det återges i domens ingress.

Detta andra citat kan vid en första anblick framstå som enkelt och greppbart. Här har vi ju en beviskravsregel kanske någon utbrister. Det ska ju *stå klart* att saken är förlikt, det räcker inte att det är mer sannolikt att det är förlikt än att det inte är förlikt. En annan kanske hittar en *in dubio-regel* i att det *endast* är om det står klart att saken är förlikt som det föreligger rättegångshinder. In dubio har vi alltså inget rättegångshinder. En tredje tycker att HD anvisar en objektiv tolkningsmetod eftersom vi tydligen bara får ta hänsyn vad som framgår i själva domen — partsavsikter och liknande subjektiva omständigheter har uppenbarligen mindre betydelse.

Att stanna här i analysen är dock att göra läsningen av NJA 2017 s. 659 för enkel för sig. Man kommer snart, om man nöjer sig med konstaterandena ovan, att stöta på en del motsägelser eller i vart fall svårförenade uttalanden i domen. Om vi nu har en beviskravsregel — hur hänger det ihop med att själva domen tycks vara det enda tillåtna bevismedlet? Det är ju bara om något framgår i just domen som det kan tillmätas betydelse. Kan man då prata om ett beviskrav över huvud taget? Och att konstatera att det in dubio inte föreligger något rättegångshinder — det låter vettigt men är det verkligen någon nyhet? Är inte det en given utgångspunkt att en sak, om inte annat visas, inte är rättskraftigt avgjord?

Störst huvudbry kommer man få om man tänker sig att HD med det andra citatet anvisar en objektiv tolkningsmetod. Hur ska man få ihop det med den partsinriktade tolkningsmetoden som tycktes anvisas i det första citatet? Vidare tycks ju HD vilja distansera sig från NJA 2017 s. 94 där det uttryckligen uttalades att stadfästa förlikningar ska tolkas objektivt. Och hur ska man förstå tillägget (som inte är för egen del) av referenten Lindeblad som menar att då man bestämmer ”en stadfäst förliknings rätta innebörd” måste ”förhållanden såsom parternas avsikter och insikter kunna vägas in enligt vanliga avtalsrättsliga regler”?

Jag menar att man, för att förstå HD:s avgörande och för att få ihop dessa motsägelser, behöver titta på inte bara vad HD säger, utan också vad HD inte säger. Annorlunda uttryckt behöver vi överväga formuleringar som HD har valt att inte använda för att förstå avgörandet.[18]

[18] Detta tillvägagångssätt, att relatera formuleringar till andra alternativa formuleringar, är inspirerat av Andersson, H., Barthesianska meditationer, ur Iversen, T., m.fl. (red.), Hyldestskrift till Jørgen Nørgaard, Jurist- och Økonomforbundet 2003,

Till en början kan konstateras att HD, till skillnad från föredraganden samt rättsvetarna Westberg och Maunsbach, inte säger att den aktuella typen av supplerande moment per definition saknar rättskraft.[19] Enligt Westberg och Maunsbach är klausuler som den i målet aktuella för vaga för att någonsin kunna utgöra rättegångshinder. De har, enligt författarna, endast karaktären av juridiskt oförbindande hedersutfästelser.[20] HD hänvisar till Westberg och Maunsbach i NJA 2017 s. 659. Men domstolen är inte lika benägen som författarna att per automatik avvisa klausulen som möjligt rättegångshinder. HD tar, så att säga, klausulen på allvar och säger att det är tänkbart att den skulle kunna utgöra ett rättegångshinder. HD tycks vara inne på att det inte är möjligt att kategoriskt säga att klausuler av en viss typ saknar rättskraft — det relevanta är ju trots allt, enligt HD, hur parterna har valt att definiera klausulen, inte vilken typ av klausul det är frågan om.

I denna del är det, menar jag, olyckligt att HD helt har utelämnat sina egna tolkningsresonemang i domen. Domstolen konstaterar enbart att det inte, genom stadfästelsedomen, är klart att parterna har reglerat frågan om köpeskilling. Vi får inte veta *varför* det inte är klart genom domen. Hade det exempelvis varit tillräckligt klart om parterna formulerat klausulen som att: Genom förlikningen är samtliga parternas mellanhavanden *med anledning av fastighetsköpet* reglerade — i stället för *med anledning av tvisten i målet* som förlikningen nu formulerades. Finns det andra omständigheter som hade kunnat leda till att det var tillräckligt klart? Det faktum att HD utelämnat sitt egentliga tolkningsresonemang öppnar upp för — den enligt mig felaktiga — tolkningen av domen att den här aktuella typen av klausuler *aldrig* kan utgöra rättegångshinder.

Eftersom HD i NJA 2017 s. 659 markerar att de gör något annat än avgörandet i NJA 2017 s. 94 är det vidare intressant att kontrastera rättsfallen mot varandra. I NJA 2017 s. 94 säger HD att:

> Domen bör med utgångspunkt i ordalydelsen tolkas objektivt. Om domslutet är otydligt kan det som anges i domen i övrigt ge information som bidrar till att domslutet ska kunna förstås på rätt sätt. Domen får läsas även mot bakgrund av relevanta bestämmelser och dessas ändamål snarare än med hänsyn till vad rätten menat eller vad parterna avsett (HD:s domskäl p. 7).

Om man förstår HD:s tolkningsresonemang i NJA 2017 s. 659 som ett avsteg från tolkningsmetoden i NJA 2017 s. 94 kan vissa iakttagelser

s. 71 ff. Artikeln är en ansats att introducera Roland Barthes strukturalistiska och språkfilosofiska analysverktyg till det juridiska tänkandet. Med det sagt så har jag inte avsett att här genomföra någon strukturalistisk eller språkfilosofisk analys av NJA 2017 s. 659 — jag har dragit inspiration från artikeln och de där presenterade analys- och tankemönstren, inget annat.

[19] Se föredraganden i NJA 2017 s. 659 p. 17 samt Maunsbach, L., Avtal om rätten till domstolsprövning: processuella överenskommelsers giltighet i svensk rätt, Norstedts 2015, s. 425 och Westberg, Civilrättsskipning, s. 413.

[20] Maunsbach, Avtal om rätten till domstolsprövning, s. 425 och Westberg, Civilrättsskipning, s. 413.

göras. Till en början kan konstateras att HD i NJA 2017 s. 659, till skillnad från i NJA 2017 s. 94, inte särskilt trycker på *ordalydelsen* i domen. Det kan här tänkas att HD velat öppna för att även sådant som endast underförstått framgår av domen ska kunna användas som tolkningsdata. Alltså — det ska framgå av domen, men inte nödvändigtvis av domens ordalydelse i dess normalspråkliga betydelse. Hänsyn skulle då exempelvis kunna tas till att parterna sinsemellan har använt begrepp och uttryck på ett annat sätt än normalt.

Vidare bör noteras vad HD i NJA 2017 s. 94 yttrar angående att större vikt bör fästas vid relevanta bestämmelser och deras ändamål än vid vad parterna avsett. Någon motsvarande skrivelse finns inte i NJA 2017 s. 659. Det kan förstås som att HD menar att parternas avsikt ska tillmätas betydelse så länge den, direkt eller indirekt, framgår av domen och att hänsyn till relevanta bestämmelser och deras ändamål inte ska tillmätas överdrivet stor betydelse. Detta skulle stämma väl överens med HD:s yttrande i NJA 2017 s. 659 att det avgörande är hur parterna definierat frågan.

När man har kommit så här långt kan man fråga sig om HD över huvud taget anvisar någon särskild tolkningsmetod för stadfästa förlikningar och supplerande moment. Om parternas avsikter ska tillmätas betydelse och hänsyn ska tas till parternas intersubjektiva språkbruk så kan man fråga sig om det inte bara är gammal vanlig avtalstolkning HD sysslar med. Även gällande avtal måste ju den gemensamma partsviljan normalt på något sätt, explicit eller implicit, ha kommit till uttryck i avtalet för att kunna tillmätas betydelse.[21]

Att partsviljan måste komma till uttryck i avtalet gäller inte minst om avtalet är förenat med något formkrav — såsom krav på skriftlighet. Den relevanta tolkningskontexten begränsas då av hänsyn till formkravet.[22] Om exempelvis innehållet i ett avtal med krav på skriftlighet kunde bestämmas med hänsyn till sådant som parterna sagt i samband med avtalsslutet — utan att infoga det i det skriftliga avtalet — skulle formkravet snabbt urholkas. Notera dock att det inte primärt är *tolkningsmetoden* som påverkas av formkravet — den gemensamma partsavsikten är fortfarande avgörande för avtalets innehåll. Det som förändras är den relevanta *kontexten* för tolkningen — alltså vilka data man kan ta hänsyn till.

Även stadfästa förlikningar är förenade med ett slags formkrav eftersom de måste meddelas genom dom. Domar meddelas som bekant alltid i en viss, skriftlig, form. Kanske ska HD:s uttalande, att det *genom domen* ska stå klart, inte förstås som ett uttalande om tolkningsmetod. Kanske ska uttalandet förstås som ett uttalande om relevant kontext. Alltså — den relevanta kontexten för tolkning av stadfästa förlikningar begränsas, liksom formalavtal, av formkrav. Tolkningen av

[21] Se Adlercreutz, A., och Gorton, L., Avtalsrätt II, 6:e uppl., Juristförlaget i Lund 2010, s. 56 ff.
[22] Se Adlercreutz och Gorton, Avtalsrätt II, s. 56.

stadfästa förlikningar skulle då likna tolkningen av avtal och andra rättshandlingar med formkrav. Precis som att exempelvis testators vilja är avgörande för tolkningen av ett testamente — men endast om viljan kommer till uttryck i testamentet, så är den gemensamma partsavsikten avgörande för tolkningen av en stadfäst förlikning — men endast om partsavsikten kommer till uttryck i domen.[23]

Kanske är det också detta som är HD:s slutliga reglering av frågan om hur stadfästa förlikningar ska tolkas. Stadfästa förlikningar är inte domar — som HD uttalar i NJA 2017 s. 94. Stadfästa förlikningar är avtal klädda i formen av en dom. Som sådana ska de också som huvudregel tolkas som avtal — så länge tolkningen respekterar den form av dom som avtalet iklätts.

4 I gränslandet mellan generellt och individuellt

Olika rättskällor skulle kunna placeras på en skala efter hur generella respektive individuella de är.[24] Nationell lag skulle då exempelvis placeras långt mot den generella sidan av skalan och vanliga avtal långt mot den individuella sidan. När man har placerat ut olika rättskällor på denna skala så skulle man kunna hävda att desto mer generell en rättskälla är desto mer objektiv ska tolkningen av rättskällan vara. På motsvarande sätt kan mer subjektiva tolkningsdata vägas in då en rättskälla kan rubriceras som individuell. Ett, något banalt men talande, exempel är att vad de enskilda riksdagsledamöterna, när de röstat för en lag, har tänkt att lagen ska innebära helt saknar relevans för hur lagen ska förstås. Endast tolkningsdata som objektivt kommit till uttryck genom, främst, lagtext eller förarbeten tillmäts betydelse. För ett avtal däremot kan, åtminstone i teorin, en subjektiv gemensam partsvilja vara helt avgörande för avtalets innebörd. Med det sagt så kan det i praktiken vara väldigt svårt att dra en definitiv skiljelinje mellan vad som är en objektiv och en subjektiv tolkningsmetod. ”Tolkning är *alltid* såväl objektiv som subjektiv” som Samuelsson uttryckt det.[25]

Skillnaden i tolkningsmetod mellan generella och individuella rättskällor har av Samuelsson förklarats med att tolkningen av generella rättskällor kommer placeras in i ett (åtminstone illusoriskt) sammanhängande rättssystem. Individuella rättshandlingar placerar sig inte i något sådant större system och några hänsyn till det större systemet behöver följaktligen inte tas.[26] En tolkning av en viss lagparagraf behöver exempelvis passa in i lagens övergripande systematik och syfte. En avtalstolkning behöver däremot inte passas in i något sådant större sammanhang, utan kan byggas endast på de två avtalsparternas mellanhavanden. Jag menar att man lika gärna skulle kunna vända på resone-

[23] Se rörande testamentestolkning NJA 1942 s. 265 och NJA 1992 s. 152.
[24] Se figur i Samuelsson, J., Tolkningslärans gåta — En studie i avtalsrätt, Iustus 2011, s. 172.
[25] Samuelsson, J., Avtalsrätt efter historiens slut, Särtryck ur JT 2016–17 s. 643 ff., s. 649.
[26] Samuelsson, Tolkningslärans gåta, s. 166 ff.

manget och hävda att så fort en tolkning görs på objektiva grunder så görs ett anspråk att placera in tolkningen i något slags större system. På motsvarande sätt innebär en helt subjektiv tolkning att uttolkaren inte menar att tolkningen har någon bäring på andra situationer än just den förhandenvarande. Om man motiverar en tolkning med ett bakomliggande större syfte så påstår man samtidigt att samma tolkning ska göras i varje situation där detta syfte gör sig gällande med samma styrka. Om man tvärtom motiverar en tolkning endast med omständigheter relevanta för det specifika fallet så gör man inget påstående om tolkningen i andra situationer.

En stor del av de svårigheter som uppkommer vid tolkningen av stadfästa förlikningar tror jag bottnar i att stadfästa förlikningar inte på ett tillfredsställande sätt går att stämpla som antingen generella eller individuella rättskällor. Stadfästa förlikningar innehåller, som ovan nämnts, element av både generella domar och individuella avtal. De befinner sig i något slags flytande tillstånd. Ibland framträder de som avtal — ibland som domar. Denna egenskap hos en stadfäst förlikning kan irritera den som vill sätta fingret på vad den *egentligen* är för något. Jag tror att det är just denna svårighet att definiera den stadfästa förlikningen som får HD att först, i NJA 2017 s. 94, slå fast att stadfästa förlikningar är domar och därmed genomgående ska behandlas som sådana bara för att fem månader senare dra tillbaka detta uttalande i NJA 2017 s. 659.

Men hur ska man göra då? Ett tänkbart sätt att angripa denna vaghet hos stadfästa förlikningar är att säga att de befinner sig någonstans mitt emellan generellt och individuellt. Tolkningen av stadfästa förlikningar borde därför vara någonstans mitt emellan — lite objektiv och lite subjektiv. Så kan man naturligtvis säga. Men problemen att i praktiken tillämpa en sådan metod är uppenbara. Om vi nu, som ovan nämnt, har svårt att i praktiken skilja mellan redan den mest objektiva och den mest subjektiva tolkningen så framstår det som närmast omöjligt att på ett tillfredsställande sätt definiera en halvobjektiv eller halvsubjektiv tolkningsmetod — än mer omöjligt att i praktiken tillämpa metoden.

Jag tror att en mer gångbar metod är att fråga sig vad man vill uppnå med tolkningsoperationen man utför — vad är resultatet av tolkningen? Samuelsson skriver att ”[t]olkningsfrågan […] *alltid* [är] *materiell* — den angår saken […]. Det finns, strängt taget, inga formella tolkningsfrågor”.[27] Det ligger mycket i det — inte minst då det kommer till stadfästa förlikningar. Att fråga sig hur man *egentligen gör* när man tolkar stadfästa förlikningar är inte en relevant fråga. Frågan bör istället vara — i vilket syfte tolkar jag *nu* den stadfästa förlikningen och vilka tolkningsresonemang är relevanta *i detta fall*. I förlängning är det därmed endast relevant att fråga om den stadfästa förlikningen *då man nu*

[27] Samuelsson, Tolkningslärans gåta, s. 155.

betraktar den i syfte att åstadkomma en viss tolkning framträder som en mer generell dom eller ett mer individuellt avtal.

Med detta i bakhuvudet så kan man fundera över HD:s ovilja att i NJA 2017 s. 659 kategoriskt underkänna den behandlade typen av klausuler som rättegångshinder. Och vidare vad som skiljer HD från föredraganden och citerade rättsvetare som kategoriskt vill underkänna typen av klausulen (se avsnitt 3.4 ovan). Kanske bottnar denna skillnad i att HD, vid denna konkreta tolkningsoperation, anser att den stadfästa förlikningens avtalsmässiga och individuella sidor står i förgrunden. Om man förstår HD på det sättet så är det naturligt att domstolen inte anser sig kunna uttala något om den generella giltigheten för denna typ av klausuler. När man väl har konstaterat att det rör sig om en individuell rättshandling så finns det ju inte längre något större sammanhängande rättssystem att placera in rättshandlingen i. Det blir därmed ointressant vad som gäller för denna typ av klausuler generellt. Frågan är vad som gäller för denna klausul i detta fall. På motsvarande sätt är det naturligt att föredraganden som tidigare i sitt resonemang har poängterat att stadfästa förlikningar är domar — alltså generella rättshandlingar — anser kunna uttala sig om den generella giltigheten hos denna typ av klausuler. Föredraganden anser sig, till skillnad från HD, ha ett sammanhängande rättssystem att placera in klausulen i.

Att betrakta stadfästa förlikningar som en rättskälla där de individuella respektive generella sidorna framträder med olika styrka beroende på det syfte i vilket man försöker tolka dem underlättar också förståelsen av relationen mellan NJA 2017 s. 659 och NJA 2017 s. 94. Referenten Lindeblad motiverar i NJA 2017 s. 659 i ett tillägg (som inte är för egen del) den valda tolkningsmetoden i NJA 2017 s. 94. Hon tycks mena att i *det* fallet — som rörde verkställighet hos kronofogden — så var det motiverat att betrakta den stadfästa förlikningen som en mer objektiv rättskälla. Detta med hänsyn till den summariska handläggning som sker hos kronofogden. Med andra ord så motiverar exekutionsrättsliga hänsyn till kronofogdens handläggning att ett annat, mer objektivt, tolkningssätt anläggs. Dessa hänsyn anses alltså väga tyngre än hänsyn till exempelvis parternas avtalsfrihet. Samma åsikt har uttryckts mer direkt av Westberg som menar att ”[e]n enkel hänvisning till avtalsfrihetens princip duger inte, bara därför att stadfästelsedomen bygger på en förlikning”.[28]

Med denna syn på tolkning så blir det även lättare att förhålla sig till en stadfäst förliknings avtals- respektive domssida som diskuteras ovan under avsnitt 2 samt i NJA 2017 s. 659 p. 15. Om endast de avtalsrättsliga verkningarna av en stadfäst förlikning ska fastställas så är det naturligt att förlikningens individuella sidor sätts i förgrunden. Inga processuella hänsyn gör sig då gällande. Den stadfästa förlikningen kan då behandlas som vilket avtal som helst.

[28] Westberg, JT 2003–04, s. 864.

Sammanfattningsvis kan alltså sägas att olika tolkningskontexter och olika tolkningsfrågor tycks motivera att de generella respektive individuella sidorna hos en stadfäst förlikning ges olika tyngd och att mer objektiva respektive subjektiva tolkningsresonemang med varierande styrka gör sig gällande. Detta är inte konstigare än att de relevanta tolkningsresonemangen alltid varierar beroende på syftet med tolkningen — eller med andra ord att tolkningen inte är något absolut utan alltid tar sikte på en viss fråga i ett visst fall.

5 Avslutande kommentar

Domar ska tolkas objektivt. Det är ett mantra som har återkommit vid flera tillfällen i denna text. Borde då inte detta också gälla mig när jag i denna artikel försöker tolka HD:s dom? Ändå har jag här diskuterat mycket som inte direkt framgår av ordalydelsen i HD:s domskäl. Jag har till och med uttryckligen tagit hänsyn till sådant som HD *inte* säger i sina domskäl (se vid not 18 ovan).

Är min tolkning av domen då acceptabel? Den frågan lämnar jag till läsaren att besvara — men kanske kan denna text illustrera poängen att tolkningsmetoden kan variera beroende på den kontext i vilken tolkningen sker och vilken tolkningsfråga man ställer sig. Den kontext som denna kommentar är skriven i skiljer sig markant från den kontext i vilken en dom avfattas. Jag har heller inte, till skillnad från en domstol, haft som syfte att auktoritativt avgöra ett mål utan enbart att belysa, analysera och diskutera vissa juridiska frågeställningar. Kanske ger det syftet mig friheten att använda andra tolkningsmetoder än vad domstolen har att förhålla sig till då den ska döma i ett mål.